

A kódváltás törvényszerűségei az „optimalitás” elméleti keretében

A szociolingvisztikai kutatások egyik alapvető részét képezik a két- és többnyelvűek beszédmódjára jellemző kódváltás működési mechanizmusának megértésére irányuló vizsgálatok. A szakirodalomban mára már elfogadott tézis, hogy a kódváltás nem öntörvényű mechanizmus, működését strukturális és funkcionális szabályok irányítják. Kutatók azonban eltérően vélekednek arról, hogy a kódváltás strukturális és funkcionális működése mennyiben tekinthető idioszinkratikusnak vagy univerzálisnak. A kódváltás-kutatásban szintén tetten érhető tendencia a kódváltás funkcionalista szabályszerűségeit egyesítő univerzális, normatív modell kidolgozására való törekvés.

Előadásom célja betekintést nyújtani a kódváltás funkcionalista szabályszerűségét leíró irányzatok elméleti hátterébe és az egyes elméleti irányzatok kritikai szempontú értékelését adni. Előadásomban igyekszem felvázolni a disszertációmban összefoglalt saját empirikus kutatásom eredményeit és a kutatás elméleti keretét nyújtó Optimalitás kritikai szempontú elemzését adni.

A kódváltást funkcionalista szempontból vizsgáló nyelvészek szerint nem mutatható ki egyértelmű megfeleltetés a két- vagy többnyelvűek által használt nyelvi kódok és egynyelvű rendszerek között. Szerintük a preferált alapnyelv sosem adott, hanem a résztvevők interakciójának az eredménye (Auer, 1990, 1995, 1998, 1999; Gafaranga, 2000; Gafaranga és Torras i Calvo, 2001, 2002; Gumperz, 1982; Meeuwis and Blommaert, 1994; Myers-Scotton, 1993b).

A vizsgálat kezdetén tehát nem lehet feltételezni egy alapnyelvet, hanem a nyelvi interakció szekvencia alapú elemzése során kell megfigyelni az egyes résztvevők adott nyelvi helyzetben egyes nyelvi kódhoz való közelítését és a többi résztvevő reakcióját ahhoz, hogy

megállapíthatjuk megfeleltethető-e vagy kongruens az adott nyelvi kód egy egynyelvű rendszerhez.

A kódváltás funkcionális mechanizmusát elemző nyelvészek abban egyetértenek, hogy a kódváltás, mint kommunikációs aktus, jelentéssel bír. A kódváltás funkciójának az interpretációja alapján azonban több irányzatot különböztethetünk meg a funkcionalista iskolán belül:

Heller szerint (1988) az első irányzat a kódváltás *miértjére* helyezi a hangsúlyt, a kódváltást szélesebb társadalmi kontextusában vizsgálja, ez a top-down, vagyis a felülről lefelé építkező szemlélet. A kódváltás jelentését – a konstruktivista-esszencialista dichotómia tágabb keretében elhelyezve – tehát egy objektívan *a priori létező* történelmi, kulturális és társadalmi jellemzők mentén körülhatárolható valóság tágabb kontextusában vizsgálják (Fishman 1966; Myers-Scotton 1983, 1993, 1998, 2001; Woolard 1988, 1989; McClure és McClure 1988; Gal 1979, 1988). Ennek az irányzatnak a legmarkánsabb képviselője Myers-Scotton.

Velük szemben állnak azok a teoretikusok (Auer 1984, 1998; Wei 1995, 1998, 2005; Torras és Gafaranga 2002; Gafaranga 2005), akik úgy vélik, hogy a kódváltás nem csak jelentéssel bír, hanem jelentést *hoz létre*, ami elsősorban az adott nyelvi helyzet szövegközpontú elemzése által értelmezhető. Ennek az irányzatnak legfontosabb teoretikusa Auer, a Conversation Analytical framework kidolgozója. A konverzáció elemzés középpontjában tehát a kódváltás *hogyanja* áll, vagyis, azt vizsgálja, hogyan alkot meg, épít fel a kódváltás egy társadalmi valóságot (lentől felfelé haladó módszer).

Helyi vagy globális megközelítési módok

A kódváltás jelentésének értelmezési kerete szintén két fő irányzat mentén történik. Egyes szakemberek szerint a kódváltás egy univerzális, de az adott közösség etnográfiai sajátosságait szem előtt tartó normatív keretben (Fishman 1966; Blom and Gumperz 1972; Gal 1979; Woolard 1988, 1989; Heller 1988; Myers-Scotton 1993, 1998) értelmezhető.

Velük szemben más teoretikusok azt állítják, hogy a kódváltás funkciója és jelentése egy adott nyelvi helyzetben idioszinkratikus és nem univerzális, tehát egy normatív, statikus keret feltételezése helyett a dinamikusabb, konverzáció-alapú leíró megközelítési módot részesítik előnyben (Auer 1984, 1988, 1998, 2005; Zentella 1997, Gardner-Chloros 1991; Stroud 1992, 1998; Wei 1998, 2005; Gafaranga 2005).

Gardner-Chloros (1991) képviseli a legszélsőségesebb álláspontot a kódváltás értelmezésének helyi szemben globális végpontján. Szerinte annak ellenére, hogy a kódváltás egy adott beszédközösség nyelvi repertoárjának a része, az egyén repertoárjának kreatív ereje meghatározóbb a közösségi normáknál.

Univerzális, normatív keretek

The Markedness Model (a jelöltség modellje)

A szakirodalomban kirajzolódik egy, a kódváltás jelentését univerzális, normatív keretben értelmezni kívánó tendencia. Szociokulturális hagyományokra alapozva Myers-Scotton megalkotta a jelöltség normatív elméleti keretét (1983, 1988, 1993b, 1998). Az elméleti keret alappremisszája, hogy minden kódváltási aktus a tágabb szociokulturális kontextus által meghatározott beszélők jogainak és kötelezettségeinek a keretében nyer értelmet, vagyis a nyelvi választások és az általuk megjelenített jogok és kötelezettségek

közötti asszociáció közösségfüggő. A nyelvi választások, név szerint a kódváltási aktusok során a beszélők nemcsak kifejezik az adott közösség jogait és kötelezettségeit, hanem megpróbálják azokat újratárgyalni (Myers-Scotton 1982). A kódváltás tehát az egyén idioszinkratikus indíttatását szolgáló nyelvi eszköz, amely az adott beszédközösség normatív jogait és kötelezettségeit fejezi ki és teremti újra (Kovács 2012).

Myers-Scotton elmélete szerint minden egyes beszédhelyzetben a beszédváltások – az adott közösség szociokulturális kontextusának ismeretében – jelölt vagy nem jelölt választásnak minősülnek (Myers-Scotton 1988, 1993b). A jelöletlen választások eleget tesznek az adott beszédközösség szociokulturális normái szerint meghatározott jogoknak és kötelezettségeknek, míg a jelölt választások egyéni – kísérletező jellegű – választásnak minősülnek (Myers-Scotton 1993b). A kódváltási aktusok jelöltsége, vagy jelöletlensége univerzális aspektus, de értelmezhetőségük az adott beszédközösség jellemzőinek függvénye (Myers-Scotton 1988). A jelöltség elméleti kerete értelmében tehát a beszélők a kódváltást, mint nyelvi eszközt, szándékosan használják, az adott közösség szociokulturális dimenziójában meghatározott jogok és kötelezettségek ismeretében.

Az elméleti keret bírálói megkérdőjelezzik, hogy a kódváltás önmagában mennyi szándékot és jelentést hordoz. Stroud szerint (1992) nincsen egy univerzális és objektív kerete a kódváltás értelmezhetőségének; az elemzőnek nem szabad feltételeznie egy nyelven kívüli valóságot, hanem csak be kell mutatnia, hogyan jön létre a jelentés és a szándék az egyes interakció kontextusában, és hogyan lehet azt az interakció társadalmi realitás dimenziójában értelmezni.

A konverzáció elemzés megközelítési mód (Conversation Analysis)

A konverzáció elemzés keretét a kódváltás értelmezésére elsőként Auer alkalmazta. Az ő általa megteremtett irányzat Gumperz (1982) definíciójára alapul, miszerint a kódváltás egy konverzációs kontextualizáló jel, amely olyan funkciókat tölt be, mint idézés, megszólítás, beékelés, megszemélyesítés, stb.

Auer (1984) szerint a kódváltás szigorúan, konverzációs cselekedetként értelmezhető, ezért minden egyes kódváltási aktus helyi szinten, az adott nyelvi kontextusban értelmezendő és csak később, a nyelvi helyzet megismerése után lehet a kódváltás tágabb társadalmi kontextusban értelmezhető jelentéséről következtetést levonni.

A kódváltás tehát kontextualizáló jel, ami a beszédaktus kontextusában lehetővé teszi a résztvevők számára a diskurzus-függő (kohézió, kötés, javítás) vagy résztvevő-függő, a résztvevők személyes preferenciáját, vagy kompetenciáját követő váltást.

A konverzáció elemzés módszertanát követve a kódváltás tágabb társadalmi környezetben való értelmezése is fontos, ezt azonban minden esetben megelőzi a kódváltás helyi, az adott beszédaktusban, interakcióban való elemzése. Ez az irányzat tehát elsősorban azt vizsgálja, hogy a kódváltás jelentése és funkciója hogyan jön létre és válik értelmezhetővé a beszédaktus helyi, idioszinkratikus jellemzőinek ismeretében. Nem feltételez objektívan létező társadalmi kategóriákat és valóságot, és óvakodik egy univerzális normatív értelmezési keret megalkotásától (Kovács 2012).

Auer modelljét – többek között – Myers-Scotton és Bolonyai is kritizálta, mert szerintük figyelmen kívül hagyja azt a textúrát, amit a tágabb társadalmi környezet alkot a társalgásban résztvevők számára és a beszélők motivációját, vagyis szándékát is figyelmen kívül hagyja (Myers-Scotton and Bolonyai 2001).

A racionális választás (The Rational Choice) (RC) modell

A kódváltás – társadalomtudományi elméleteket is integráló – univerzális modelljének a létrehozása motiválta Myers-Scotton és Bolonyai (2001) Elster elméletére (1983, 1986) támaszkodó racionális választás keretének a kidolgozását.

A szociokulturális megközelítési módot kiegészítve a konverzáció elemzés vívmányaival, Myers-Scotton és Bolonyai (2001) az egyéni beszélőt helyezték elméleti keretük középpontjába, akit racionális társadalmi szereplőnként befolyásol az adott közösség szociokulturális kontextusa, ugyanakkor idioszinkratikus nyelvi döntéseket hoz, amelyek aztán az egyes interakciók dimenziójában nyerik el valódi értelmüket. Azáltal, hogy a racionalitást helyezték a nyelvi választások motivációjának központjába, a racionális választás modell hangsúlya eltolódott az egyéni választás irányába a Jelöltség modellhez képest. A RV normatív keret, de vizsgálódásnak középpontjában az egyén, és nem a beszédközösség áll.

Az elméleti keret alappremisszája, hogy a beszélők racionális szereplők, akik kognitív alapon nyelvi döntéseket hoznak azzal a céllal, hogy valamit szándékosan kifejezzenek, miközben felméri, hogy melyik választás biztosítja számukra az adott nyelvi helyzetben a legnagyobb előnyt, vagy hasznot. Ezeknek a döntéseknek három szűrőn kell áthaladniuk. Egyrészt vannak külső, társadalmi korlátok, másodsorban belső korlátok, a jelöltség mérő kognitív eszköz és végezetül a racionalitás (Myers-Scotton és Bolonyai 2001).

Noha a racionális választás keretében túl sok a feltételezés a beszélő szándékát és egyéb külső tényezőket illetően, ez az elméleti modell az első kísérlet arra, hogy a kódváltást külső és belső tényezők által egyaránt meghatározott egyéni nyelvi választásként értelmezze.

Az Optimalitás elméleti kerete

Az „Optimalitás a kétnyelvűek beszédprodukciónak” elméleti keret innovatív oldala, hogy egységesítve a szövegelemző és szociokulturális hagyományokat, elemzése középpontjába a kódváltás szociopragmatikai funkcióinak szövegcentrikus vizsgálatát állítja az adott közösség szociolingvisztikai jellemzőinek és nyelvhasználati módjának ismeretében.

Az Optimalitás elméleti keretét – generatív nyelvészeti hagyományok alapján – Prince és Smolensky (1993, 2004) dolgozta ki, amit elsősorban a fonológia, illetve újabban a pragmatika területén alkalmaznak. Elméletük azon a premisszán alapul, hogy a megvalósult nyelvi forma az adott nyelvi helyzetben aktivált nyelvi funkciót optimálisan tölti be. Szűrő-funkciók értékelik a mély nyelvi szinteken a felszíni reprezentációért egymással versengő nyelvi jelölteket, inputokat, abból a szempontból, hogy melyik tesz eleget optimálisan az adott helyzetben aktiválódott nyelvi funkciónak. Ennek a generatív értékelő folyamatnak az eredményeképpen jön létre, valósul meg a felszíni reprezentáció

Az Optimalitás elméleti keretét két- vagy többnyelvű beszédprodukciónak leírására alkalmazva a mély nyelvi szinteken a felszíni reprezentációért egymással versengő lehetséges jelöltek száma a kódváltott, illetve a kódváltásban aktivizálódott nyelvi kódok egynyelvű jelöltjeire korlátozódik. Ezeket a jelölteket szociopragmatikai nyelvi szűrők értékelik, amik egyben az adott nyelvi helyzetben aktivizált szociopragmatikai funkciókat is betöltik.

A szociopragmatikai szűrők univerzálisak, de a köztük kialakult rangsor minden beszédközösségben egyedi. A szűrők egymással hierarchiában állnak és áthághatóak, de az optimális jelöltnek az adott nyelvi szituációban aktivizálódott legmagasabban rangsorolt nyelvi szűrőn át kell haladnia, vagyis a szűrő által képviselt szociopragmatikai funkciót

sikeresen el kell látnia. Az egyes nyelvi jelöltek által sikeresen teljesített nyelvi szűrőket algoritmus alapú táblázatokban feltüntetve, a nyelvi szűrők rangsora megállapítható.

A kódváltás szociopragmatikai mechanizmusát irányító szabályok tehát a felszíni reprezentációk és azok lehetséges absztrakt nyelvi szinteken megjelenő versenytársainak az egyes szűrőkkel szemben tanúsított empirikus vizsgálata és algoritmusszerű összesítése alapján megállapíthatók.

A kódváltás összes – a szakirodalomban előforduló – szociopragmatikai funkcióját, amik egyben szociopragmatikai szűrőként is működnek, kiegészítve saját kutatási eredményeikkel is, Bhatt és Bolonyai (2011) öt főcsoportban — egyesítette. Ez az öt szűrő a *Perspektíva* („Perspective”), *(Nyelvi) hitelesség* („Faith”), *Szolidaritás* („Solidarity”), *Arc* („Face”), és *Erő* („Power”).

Saját kutatás – vizsgált közösség

A vizsgált közösség

2007-2008 folyamán Fulbright kutatói ösztöndíj keretében lehetőségem volt Észak-Karolinában, az ottani egyetem nyelvészprofesszornőjével, az Optimalitás kétnyelvű alkalmazásának kidolgozójával, Bolonyai Ágnessel közösen 25 szociolingvisztikai interjút készítenem 39 adatközlővel Észak-Karolinában, a Raleigh-Durham-Cary által határolt „Research Triangle” terület magyar-amerikai emigráns beszédközösségében, a Magyar Klubban.

Az adatközlők közül harmincan első-, kilencen másodgenerációs (G1, G2) beszélők, ez az arány egyébként jól érzékelteti a Magyar Klub részvételi arányát is, ahol többségben vannak az elsőgenerációsok. A Magyar Klub elit szocioökonómiai státuszú – az adatközlők 74%-a felsőfokú végzettséggel rendelkezik, 41%-uk szellemi foglalkozású, vagy vezető beosztású – előregedő közösség (átlag életkor 59 év). A fiatalabb elsőgenerációsok közül sokan az itteni kutatóegyetemen, számítástechnikai fejlesztő vállalatoknál helyezkednek el.

A magyar-amerikai közösség Észak-Karolinában viszonylag kis létszámú – népszámlálási adatok szerint (US Census Figures 2000) Észak-Karolinában 16 100-en vallották, hogy magyar-amerikai származásúak, és mindössze 940-en beszélnek magyarul. A közösség a fokozatos nyelv váltás stádiumában van, várhatóan a harmadik generációra teljes lesz a nyelvcsere folyamata (Bartha 2002), vagyis a mostani másodgenerációs beszélők gyermekei feltehetően már nem fognak magyarul beszélni. Etnikailag zárt közösség, fő tevékenységi köre az autentikusnak vélt magyar kulturális hagyományok és a nyelv ápolása (Papp Z. 2008)

A másodgenerációs tagok beszélnek magyarul, de erősen csökkent magyar nyelvi kompetencia jellemzi őket. A nyelv már nem központi identitástudatuk kifejezésében (Bartha 2002), őket a kétnyelvűség, a kétkultúráság, a kettős identitás jellemzi, a nyelvekhez, azon belül pedig a kódváltáshoz való pragmatikus hozzáállás jellemzi.

A kutatás módszertana

A kutatás során 25 szociolingvisztikai interjú készült el összesen 39 adatközlővel, ez alkotja az 54 órás felvételt, amiből kb. 2200 oldal átírt anyag, korpusz készült el. Az elemzés

során minden adatközlő átírt szövegéből azonos mennyiségű (5 oldal, Times New Roman 12, dupla sortáv) szövegrészt választottam. A szövegrészeket az interjú elejéről, közepéről és végéről válogattam, hogy a szövegben megjelenő sociopragmatikai funkciók lehető legszélesebb spektrumát vizsgálhassam. A kvalitatív elemzés során az összes *jelentésteremtő funkcióval* bíró kódváltási aktust kigyűjtöttem, Bhatt és Bolonyai taxonómiája alapján csoportosítottam, majd az egymással való interakciójukat az Optimalitás keretében vizsgáltam.

A kutatást egy szociolingvisztikai felmérés is kiegészítette. Az adatközlők kérdőívet töltöttek ki, amelyben egyéni jellemzőikről, pl. életkor, foglalkozás, emigrációban eltöltött idő, generációs hovatartozás, stb.; interperszonális (milyen nyelven beszél szüleivel, házastársával, gyermekével, stb.), funkcionális (milyen nyelven számol, imádkozik, álmodik, stb.) és a médiahoz kötődő nyelvhasználatukról; valamint a magyar és angol nyelvhez, a kódváltáshoz való hozzáállásukról és a magyar nyelv és egyéb hagyományok ápolására irányuló motivációjukról nyilatkoztak.

A kvalitatív elemzéshez felhasznált példákban a kódváltott szövegrészt félkövér, dőlt betűkkel jelöltem. Az idegen nyelvű idézetek angol fordítása a példák alatt vagy után zárójelben megtalálható.

Olyan kódváltási elemek nem tartoznak a jelentésteremtő kódváltási aktusok közé, mint például a kölcsönzések, „komputer”, a földrajzi nevek, Ray Road, vagy egyéb tulajdonnevek, Broadway.

Vizsgálatom az elsőgenerációs beszédmintákra összpontosult, mivel a másodgenerációs beszélők kódváltási mintái a beszélők csökkent magyar nyelvi kompetenciája miatt kevésbé értelmezhetőek a fenti keretben.

A kódváltás korai definíciója feltételezi két vagy több nyelvi rendszer meglétét, amelyben jól elkülöníthető a *keret* („matrix”) és a *beékel* („embedded”) nyelv (Myers-

Scotton 1993, 1997). A csökkent magyar nyelvi kompetenciájú másodgenerációs beszélők nyelvhasználata Myers-Scotton (1998, 2000) mátrix, vagyis kevert nyelvi definíciójának felel meg, így – ebben a kontextusban – két különálló nyelvi rendszer nem különíthető el és a kódváltás fenti fogalma sem alkalmazható. A következő példa jól szemlélteti a másodgenerációs beszélőkre jellemző csökkent magyar nyelvi kompetenciát, a két nyelv interakciójából létrejövő ún. mátrix nyelv meglétét.

A példákban a számok az idézet sorainak a számát, a betűk az interakcióban résztvevő szereplőket jelzik.

1. példa :

- 1 „Igen, mert most látom, hogy ez tényleg, *so* jó beszélni magyarul,
2 nem kell azért úgy *embarrassed* lenni róla, vagy valami”

(szerző saját gyűjtése, 2007-2008.)

Ebben az idézetben a második-generációs adatközlő arról beszél, hogy mennyire fontos magyarul beszélni. Magyarul beszél, azonban nyelvhasználatában az angol nyelvre jellemző ún. analitikus szerkezetek használata, mint például a melléknév plusz főnévi igeneves szerkezet („jó beszélni magyarul”) (*it is good to speak in Hungarian*), vagy a segédige plusz főnévi igeneves szerkezetek („nem kell azért úgy *embarrassed* lenni róla”) (*you don't have to be so embarrassed about it*), az angol prepozíciós szerkezet magyarban szó szerinti fordításaként, lexikai kalkok, mint az első sorban „most látom” (*now I can see*), ami az angol eredeti tükörszerinti fordítása feltűnően sok.

Fenti példák azt mutatják, hogy a magyar nyelven beszélő adatközlő valójában egy ún. összetett mátrix nyelvet használ, amelynek mély morfoszintaktikai szerkezetét az angol nyelv határozza meg. Ezért a második sorban látható „embarrassed” szót nem lehet szociopragmatikai szempontból jelentésteremtő egységnek definiálni, inkább, mint egy kísértelet arra, hogy az adatközlő angolul pótolja az esetleges magyar szókincsbeli hiányát. Ezt erősíti meg az adatközlő posztpozicionális előjárószo használata a „róla”, az angol *about* magyar megfelelője a magyar „emiatt” (*because of it*) helyett.

Az első-generációs adatközlők kódváltásai közül sem mindegyik tölt be szociopragmatikai funkciót. Sok esetben egy adott szókincsbeli hiátus betöltését szolgálják, nincs egyéb funkciójuk. Az alábbi példa ezt illusztrálja:

2. példa:

- 1 „Nem ez egy ilyen ööö *plastic*, ami ilyen *plastic coating*, amit
- 2 rákensz, úgy megszárad, és olyan mint hogyha műanyag lenne”

(szerző saját gyűjtése, 2007-2008.)

Fenti példában adatközlő egy eljárás technikai részleteit fejt ki, miközben két szó erejéig angolra vált. Az angol kódváltott szó előtti hezitálása az ööö hang, valamint az „ilyen” szó megjelenése megerősítik azt a feltételezést, hogy a beszélőnek egyszerűen nem jut eszébe a megfelelő magyar szó, vagy az angol korábban és a beszélgetés folyamatossága érdekében, angolra vált. Ebben az esetben a kódváltás semmilyen más szociopragmatikai funkciót nem tölt be.

A kutatás eredményei

A kvalitatív elemzés során az összes jelentésteremtő funkcióval bíró kódváltást – a fentiek figyelembe vételével – kigyűjtöttem, Bhatt és Bolonyai taxonómiája alapján csoportosítottam és megszámláltam.

Ennek alapján az alábbi eredményre jutottam:

1. táblázat

Példák	Példák	Példák	Példák <i>Arc,</i>	Példák <i>Erő</i>
<i>Perspektíva</i> („Perspective”) funkcióra	<i>Hitelesség</i> („Faith”) funkcióra	<i>Szolidaritás</i> („Solidarity”) funkcióra	<i>arculat</i> („Face”) funkcióra	(„Power”) funkcióra
112	70	8	6	15

Az elemzés alapján megállapítható, hogy legnagyobb számban a Perspektíva (n=112) és Hitelesség (n=70) funkciót betöltő kódváltások jelentek meg követve az Erő (n=15), Szolidaritás (n=8) és Arc (n=6) funkciójú kódváltásokkal. A különböző funkciók megoszlásának értelmezésénél figyelembe kell venni, hogy az adatok interjúkból származnak, amelyek során az adatközlőket arra kértük, hogy beszéljenek arról, milyen érzés magyar-amerikai emigránsként Észak-Karolinában élni, hogyan látják a kulturális, szemléletbeli, neveltetésbeli különbségeket. Ennek elbeszélése közben sokszor támaszkodtak a kódváltás nyújtotta – diskurzust elősegítő – szociopragmatikai funkciókra. Mivel a Perspektíva és Hitelesség gyűjtőfogalmak foglalják magukba a legtöbb diszkurzív funkciót, ezek fordultak

elő a legnagyobb számban. A másik három Szolidaritás, Erő és Arc funkciók interperszonális kapcsolatokat, viszonyokat, kapcsolati dinamikát jelölnek, de mivel az interjúk feltételeznek egyfajta távolságtartó formalitást, ezekre kevesebb példa akadt a korpuszban.

A kódváltás szociopragmatikai funkciói és a szűrők interakciója

A *Perspektíva* („Perspective”) kategóriájába azok a kódváltás által betöltött szociopragmatikai funkciók sorolhatók (összesen 53), melyek segítségével a nyelvi interakcióban résztvevő egyének képesek kijelölni az interakció valódi keretét, hangsúlyozni, hogy milyen nézőpontból értelmezendő egy adott megnyilatkozás (Bhatt és Bolonyai 2011). A szakirodalomban előforduló összes – a fenti definíciónak megfelelő – alfunkció idesorolandó.

Olyan alfunkciók tartoznak ide, a teljesség igénye nélkül, mint az *idézet* („quotation”) (Gal 1979; McClure és McClure 1988; Auer 1995), *tisztázás* „clarification” (Gumperz 1982; Lin 1990; Callahan 2004), *idézőjeles és mellékes megjegyzések* („parenthetical” és „off-stage” remarks) (McClure és McClure 1988; Halmari és Smith 1994; Montes-Alcalá 2007), *átfogalmazás, ismétlés, hangsúly* („reiteration”, „repetition”, és „emphasis”) (Gumperz 1982; Auer 1984; Callahan 2004; Montes-Alcalá 2007), *irónia, szarkasztikus megjegyzés, paródia* („irony”, „sarcasm”, és „parody”) (Woolard 1988; Pandey 1995; Stroud 2004), *szerepváltás* („role-shift”) (Auer 1995; Zentella 1997), *keret-kijelölés* „footing” (Zentella 1997; Auer 1998), és *kontextualizáló elem* („contextualization cue”) (Gumperz 1982; Wei 1994; Auer 1995).

Az egyes funkciók mögött zárójelben olvasható a szakirodalmi hivatkozás forrása, a szerző vagy a szerzők nevei, illetve a megjelenés dátuma.

A saját gyűjtéséből származó példák közül egy segítségével szeretném szemléltetni a perspektíva, mint szocio-pragmatikai funkció működését.

Ebben az idézetben adatközlő egy 84 éves elsőgenerációs hölgy a fiatalkorán nosztalgiazik, és felidéz egy a fiatalokrára emlékeztető részletet, amelyben megjelenik egy gyümölcsfa is. Az emlékek felidézése során megjelenik a gyümölcsfa finom gyümölcse is, amelynek íze a több évtizedes külföldi lét után felértékelődik.

A nosztalgiazás tehát felerősíti a múlthoz kapcsolódó szép emlékeket, magát a múltat, amit az adatközlő egy angol – hátravetett jelző funkcióját betöltő – kódváltással is nyomatékosít. A kódváltás tehát a hangsúlyozás funkcióját tölti be, mivel hangsúlyozza a múlt fontosságát, jelentől való eltérését, szépségét, a Perspektíva szűrő-funkcióba tartozik.

A példákban a számok az idézet sorainak a számát, a betűk az interakcióban résztvevő szereplőket jelzik.

Perspektíva („Perspective”) –

hangsúly („emphasis”) (Gumperz 1982; Auer 1984; Callahan 2004; Montes-Alcalá 2007)

- 1 „ ... akkor volt egy óriási házuk a Hunnia filmgyárral szemben és
- 2 ez, ott olyan gyümölcsfák voltak, hogy az *unbelievable* (*hihetetlen*), olyan jó
- 3 volt, nagyon finom volt minden, ...”

(szerző saját gyűjtése, 2007-2008.)

A *Szolidaritás* („Solidarity”) kategóriája a kódváltás olyan szociopragmatikai funkcióit egyesíti, amelyek segítségével a beszélő képes a vele egy adott interakcióban résztvevő egyénnel szolidaritást, összetartozást, közelséget, intimitást, stb. kifejezni (Bhatt és Bolonyai, 2011).

Összesen 23 alfunkciót sorolt Bhatt és Bolonyai a *Szolidaritás* kategóriájába, mint például a *mi-kód*-ot (“we-code”) (Gumperz 1982), az *intimitást* („intimacy”) (Bhatt és Bolonyai, 2011), *közösségvállalást* („inclusion”) (Canagarajah 1995), az *alapértelmezett nyelvet* („default language”) (Meeuwis és Bloomaert 1998) és a *társadalmi távolság csökkentését* („decreasing social distance”) kifejező (Myers-Scotton 1993; Canagarajah 1995) funkciókat.

Az alábbi példában az egyik adatközlő angolul beszél, mert az interjún jelen van a fia is, aki bár ért magyarul, nem beszél elég jól, ezért a kedvéért angolul beszél. A második sor közepén azonban visszavált magyarra, mert tudatosul benne, hogy a két másik résztvevő, a két interjúztató magyar anyanyelvű, akikkel a magyar a közös nyelv, nem az angol.

példa: *Szolidaritás* („Solidarity”) –

alapértelmezett nyelv („default language”) (Meeuwis és Bloomaert 1998)

- 1 *„I was just talking to Béla, Béla bácsi and he was (éppen Béla, Béla bácsival*
- 2 *beszélgettem), magyarul beszélek, mert magyarul akarjátok hallani”*

(saját gyűjtés, 2007-2008.)

A kódváltás tehát egyértelműen a szolidaritás szociopragmatikai funkcióját látja el. A beszélő az angol nyelvhasználattal először a fiával való szolidaritást fejezi ki, a magyarra való váltással pedig azt jelzi, hogy fontosabb számára, hogy a szituáció választott kódjának – ami a magyar nyelv – megfeleljen, kifejezve ezzel a helyzettel való szolidaritását, az interjúztatókkal vállalt közösséget.

A továbbiakban szeretném bemutatni a fentiekben már vázolt szociopragmatikai szűrő-funkciók egymással való interakcióját. Az előadás korlátozott időbeli kerete miatt az alábbiakban három nyelvi szituációban aktivizálódott kódváltás példáján keresztül szemléltetem mind az öt szociopragmatikai szűrő-funkció (Perspektíva, Szolidaritás, Hitelesség, Arc és Erő) egymással való interakcióját az Optimalitás keretében.

Az első nyelvi példa két szűrő-funkció – a Perspektíva és Szolidaritás – interakcióját szemlélteti.

1. példa

- 1 A *Most veszem észre, nincs fülbevalóm.*

- 2 B *Az egészet újra kell csinálni. ... **Rewind the tape now.*** („Tekerd vissza a szalagot.”)

(saját gyűjtése, 2007-2008.)

Fenti beszélgetés során az egyik alany, egy 84 éves magyar-amerikai hölgy (A) észreveszi, hogy csak az egyik fülében van fülbevaló. Erre a férje úgy reagál (B), hogy akkor az egész felvételt újra kell csinálni, majd angolra vált, és hozzá teszi, hogy *rewind the tape now*, vagyis „tekerd vissza a szalagot”. Az angolra váltással B beszélő jelzi, hogy mintegy kilép az interjúalany szerepéből (Zentella 1997), és átvéve az interjú irányítását, felszólítja – ironikusan – a két interjúztatót, hogy azonnal tekerjék vissza a szalagot, mert hiszen a felesége fülbevaló nélkül beszélt eddig.

Ezzel a kódváltott jelölt optimálisan tölti be a Perspektíva szociopragmatikai funkciót, hiszen azt jelzi, hogy a beszélő perspektívát váltott, egy mellékes (McClure és McClure 1988; Halmari és Smith 1994), szarkasztikus (Woolard 1988; Pandey 1995) megjegyzést téve. Ugyanakkor – mivel az interjú alapértelmezett (Meeuwis és Bloomaert 1998) nyelve a magyar – az angolra való kódváltás nem tesz eleget a Szolidaritás szociopragmatikai funkciónak, megsértve az azt felügyelő szűrő-funkciót. Mivel a kódváltott jelölt valósult meg, az tölti be optimálisan az adott nyelvi helyzetben aktivizálódott szociopragmatikai funkciókat, a szűrő-funkciók egyes beszédközösségekre jellemző hierarchiájában a Perspektíva magasabban helyezkedik el, mint a Szolidaritás. A két szűrő-funkció interakcióját az 1. számú táblázat mutatja be.

1. táblázat: Perspektíva és Szolidaritás interakciója

Jelöltek	Perspektíva	Hitelesség	Szolidaritás	Arc	Erő
a. ⇒ Kódváltott: <i>Rewind the tape now.</i>			*		
b. Magyar egynyelvű: Most tekerd vissza.	*!				

A felső sorban a szűrők találhatóak, az első hasámban pedig a lehetséges jelöltek, nyelvi inputok, a kódváltott és a magyar egynyelvű jelölt. A kis nyíl azt mutatja, hogy melyik jelölt valósult meg, nyerte el a felszíni reprezentációt. A csillag azt jelzi, hogy melyik nyelvi input melyik szűrőt sérti meg, nem felel meg az általa képviselt funkciónak, vagyis kirostálódik rajta. A felkiáltójel azt jelzi, hogy az adott helyzetben a legmagasabb rangú szűrőn nem haladt át a nyelvi jelölt, tehát felszíni reprezentációja lehetetlenné vált. Az empirikusan összegyűjtött példák alapján tehát fordított logika mentén állítható fel az algoritmus.

Ha a két lehetséges nyelvi input között a valójában megvalósult az a kódváltott, akkor az Optimalitás logikai keretében az a szűrő, amin a másik potenciális jelölt kiesett magasabb rendű, mint amelyiken sikeresen áthaladt. A Hitelesség, Erő, Arc szűrő-funkciók ebben az interakcióban nem aktivizálódtak.

A Perspektíva tehát magasabb rendű szűrő, mint a Szolidaritás.

A továbbiakban először a maradék három szűrő-funkciót szeretném bemutatni, azt követően pedig a közöttük megvalósuló interakciót.

A *Hitelesség* („Faith”) kategóriájába azok a szociopragmatikai funkciók tartoznak, „a jelentés pontosságát és a kifejezés gazdaságosságát biztosítják”. Vagyis azok a funkciók, amelyek lehetővé teszik, hogy a beszélő a lehető leghűbben tudja kifejezni egy megnyilatkozás ideológiai, koncepcionális, vagy szociokulturális tartalmát.

Olyan nyelvi funkciók tartoznak ide (összesen 16) – a teljesség igénye nélkül – mint a kontextus-függő *kulturális konnotációk* („cultural connotations”) (Backus 2001), *stílusbeli árnyalatok* („stylistic embroidery”) (Valdes-Fallis 1976; Callahan 2004), *vallási kifejezések* („religious invocations”) (Callahan 2004), vagy *nyelvi rutinok és cliché-k* („linguistic routines or clichés”) (Montes-Alcala 2001).

Az első példa azt mutatja, hogyan tudja a beszélő egy megszólalás szociokulturális konnotációját (Backus 2001) – egy adott nyelv szociokulturális szövetbe ágyazódott jelentését – a *Hitelesség* kategóriájába sorolható kódváltás segítségével optimalizálni.

példa: *Hitelesség* („Faith”) –

Cliché („cliché”) (Montes-Alcala 2001), Szolidaritás is egyben

1 „És kényelmesen, jól élünk. ***God bless America.***” (*Isten áldja Amerikát!*)

(szerző saját gyűjtése, 2007-2008)

Ebben a megnyilatkozásban adatközlő arról beszél, hogy milyen jól – jobban, mint Magyarországon – élnek az USA-ban. Háláját új hazája, az USA iránt úgy fejezi ki, hogy az angol „God bless America” nyelvi cliché-re vált, ami egy bevett szófordulat az angolban, és aminek a szó szerinti magyar fordítása nem adná vissza ugyanazt a szociokulturális tartalmat. A kódváltás szolidaritást is kifejez – az amerikai közösséghez való tartozását, szemben a magyar interjúztatókkal vállalt közösséggel.

A következőkben vizsgáljuk meg a Hitelesség, Perspektíva és Szolidaritás interakcióját:

Az interjúalany a magyar és amerikai-angol nyelvhasználatban rejlő kulturális különbségeket elemzi. Példaként felhossa a „*hi, how are you*”-t, ami a magyarban általában valódi érdeklődést jelöl, és részletesebb választ is igényel, míg az (amerikai-)angolban inkább csak egy üdvözlési forma, amire nem is feltétlenül várnak választ. A mondat közepén (első sor) adatközlő angolra vált, hogy az amerikai-angol nyelvhasználatra jellemző „*hi, how are you*” kifejezésnek az értelmét maximális pontossággal érzékeltesse. Az angolra való váltás ezt a funkciót hatékonyan betölti, hiszen az angol kifejezés magyar megfelelője éppen annak pontos szociokulturális tartalmát nem adná vissza. Jól látható tehát, hogy a magyar jelölt eleget tesz a szolidaritás funkciónak, hiszen az a közös, az alapértelmezett nyelv, de nem tölti be optimálisan a nyelvi hitelesség funkcióját.

1. (Hitelesség, Perspektíva és Szolidaritás interakciója)

Jelöltek	Perspektíva	Hitelesség	Szolidaritás	Arc	Erő
a. ⇒ Magyarról angolra: “... <i>hi how are you, hi, how are you, ...</i> ”			*		
b. Magyar: Szia, hogy vagy, hogy vagy?	*!	*!			

Ez a táblázat a nyelvi hitelesség, perspektíva és szolidaritás interakcióját mutatja be. Ebben a nyelvi helyzetben a Hitelesség, Perspektíva és Szolidaritás szűrők aktivizálódnak. Az adott példa azt mutatja, hogyan tudja a kódváltott jelölt optimálisan betölteni a szerepváltás funkcióját, hiszen az angolra váltással beszélő – minden egyéb magyarázat nélkül – optimálisan jelzi, hogy az amerikaiak hangját idézi. A beszélő a megszólalás szociokulturális konnotációját (Backus 2001) is optimálisan fejezi ki – *Hitelesség* kategóriájába sorolható kódváltás – segítségével. Mivel a kódváltott jelölt egyszerre tesz eleget a Hitelesség és Perspektíva funkcióknak, a két szűrő között nincs konfliktus, ugyanakkor ismét megsérti a Szolidaritás funkcióját. Mivel a kódváltott nyelvi jelölt valósult meg, a nyelvi hitelesség szűrő magasabb rendű, mint a Szolidaritás.

A fenti két táblázat eredményeit összegezve, tehát azt látjuk, hogy

Perspektíva □□ Szolidaritás (1. példa)

Hitelesség = Perspektíva □□ Szolidaritás (2. példa)

Az Arc és Erő szűrő-funkciók fenti rangsorban betöltött helye további példákön keresztül állapítható meg.

A kódváltás szociopragmatikai funkcióit gyűjtő negyedik kategória az ún. *Arc, arculat* („Face”), amelybe azok a szociopragmatikai nyelvi eszközök tartoznak, melyek a beszélők társadalmilag betöltött, vagy betöltendő arcuk, arculatuk, „image”-ük kialakítását, felépítését segítik elő. Illetve, ha valamilyen támadás éri az általuk elképzelt, vagy felépített társadalmi arculatot, akkor e nyelvi eszközök segítségével, ennek hatását enyhítik, minimalizálják.

Olyan alfunkciók tartoznak ide (összesen 21), mint az *arcvesztés veszélyének elkerülése* („, risking loss of face”) (Gumperz 1982), *arc-fenyegetések elkerülése, enyhítése* („mitigating or defusing face threats”) (Heller 1988; Myers-Scotton és Bolonyai 2001), *kérések enyhítése* („mitigating requests”) (Zentella 1997), *negatív udvariasság* (társadalmi elvárások alóli mentesség) („negative politeness – freedom from imposition”) (Bhatt és Bolonyai, 2011)

A következő szituációban az egyik adatközlőt egy nyolcvan éves, de testileg, szellemileg rendkívül aktív idős urat (B) az egyik női – nála jóval fiatalabb – interjúztató megkéri arra, hogy nyisson ki egy üveg bort, ami egy sztereotipizált női-férfi interakcióban férfi szerep. Az idős úr nem tudja kinyitni a bort, amit aztán egy – az interjún szintén résztvevő – fiatalabb férfi nyit ki. Erre az idős úr felesége (A) tesz egy szarkasztikus megjegyzést, hogy „nahát a Gábor ügyesebb, mint te”.

Arc, arculat („Face”) –

arc-fenyegetések enyhítése („mitigating face threats”) (Heller 1988; Myers-Scotton és Bolonyai 2001)

- 1 A „Hát a G... ügyesebb, mint te?”
- 2 B „Uh, egy *crude force* (nyers erő) kell hozzá.”

(szerző saját gyűjtése, 2007-2008)

Az idős úr, akinek fontos, – főleg a két fiatalabb női interjúztató előtt bizonyítani –, hogy elég erős és ügyes kinyitni egy üveg bort, ezzel eleget téve a feltételezett, sztereotipizált férfi szerepének, a felesége szarkasztikus megjegyzése által veszélyeztetve érzi a kompetens férfi image-ét. Ezért angolra váltva megjegyzi, hogy „egy crude force (*nyers erő*) kell ide”. Az angol kódváltás enyhíti a „nyers erő” megnyilatkozás valódi tartalmát, – amellyel valójában elismerné, hogy egy fiatalabb férfival szemben neki az hiányzik – így az ő társadalmi arculatára tett szarkasztikus megjegyzés súlyát is.

Az ötödik, az *Erő* („Power”), kategóriába azok a kódváltások tartoznak, melyek segítségével a beszélő képes egy adott helyzetben résztvevő szereplők között feltételezett interperszonális hierarchiában saját maga számára az erősebb, a magasabb státuszú szerepet, vagy tekintélyt, társadalmi távolságot biztosítani (Bhatt és Bolonyai, 2011). Olyan alfunkciók tartoznak ide – összesen 26, amelyek kifejezik az *ő-kódjuk*-at („they-code”) (Gumperz 1982), *autoritást* („authority”) (Lin 1990; Canagarajah 1995), *elit kirekesztést* („elite closure”) (Myers-Scotton 1995), *társadalmi státusz vagy távolság növelését* („increasing social status or

distance”) (Myers-Scotton 1993; Canagarajah 1995; Rindler Schjerve 1998), *vita lezárását* („topping the argument) (Gal 1979), stb.

A következő példában a beszélő a kódváltás (1. sor) segítségével tesz egy olyan értékelő állítást, amellyel egyben – ellentmondást nem tűrve – le is zárja a beszélgetést. Az angol kódváltás tehát egy értékítéletet fogalmaz meg, mintegy diszkurzív falat képezve a további megjegyzések előtt.

vita lezárása („topping the argument) (Gal 1979)

1 „De nem Sacher volt, sokkal jobb, mint a Sacher. ***But it was very good.***”

(de nagyon finom volt)

(szerző saját gyűjtése, 2007-2008)

A beszélgetés ilyen fajta lezárásával a beszélő azt fejezi ki, hogy az ő kompetenciájába tartozik eldönteni, hogy akarja-e folytatni a beszélgetést, vagy sem. Ebben az esetben a beszélő a kódváltás segítségével erősíti a megnyilatkozás diszkurzív erejét, ezzel magát a hallgatósággal feltételezett hierarchiában magasabb pozícióba helyezve.

Az utolsó példa a 3 szűrő (Szolidaritás, Arc és Erő) interakcióját mutatja

10. példa:

- 1 B1: „Szeretem a történelmet. Gyűjtöm a fiannak az információt. Ő szereti a
- 2 történelmet.” ...
- 3 I1: „Mi az értelme? Mért fontos, hogy tudjuk a történelmünket?”

- 4 B1: „Minden fontos.”
- 5 I1: „Miért?”
- 6 B1: „Mert akkor jobb a a ...”
- 7 B2: „I just can't believe that you said that you are gathering that for Daniel. I am so
8 offended.” (*Egyszerűen nem hiszem el, hogy azt mondtad, hogy mindezt Danielnek
9 gyűjtöd. Nagyon rosszul esik.*)
- 10 B1: „Everybody who is interested.” (*Mindenkinek, aki érdeklődik.*)
- 11 B2: „I am so offended, so offended.” (*Nagyon rosszul esik.*)
- 12 B1: „**Everybody who is interested. Well, you never showed a whole lot of**
13 **interest.**” (*Mindekinek, aki érdeklődik. Téged sosem érdekelt igazán.*)

Ebben a szituációban egy elsőgenerációs magyar-amerikai férfi arról beszél, hogy milyen fontos megismerni saját családjuk történelmét, és hogy ő éppen emiatt minden információt összegyűjt a fia, Daniel számára. Az interjún részt vett az adatközlő első házasságából származó lánya, aki beszél magyarul, de sokkal könnyebben fejezi ki magát angolul. Az interjú nyelve egyébként ebben az esetben is magyar volt. Az adatközlő lánya végighallgatta apja beszédét, majd miután meghallotta, hogy apja a saját fia számára gyűjti a családi ereklyéket, a lányát meg sem említve, angolul felcsattan, hogy mennyire meg van sértve. Az apa a számára – a két idegen interjúztató jelenlétében – nyilvánvalóan kínos helyzetben valahogy meg kell védenie az apa képét ért kritikát. Az apa egyből átvált angolra, szolidaritást vállalva a lányával, de elutasítva a kritikát, visszavágva a lányának, mintegy szemrehányóan, hogy nem érdeklődött eléggé. Ha magyarul mondaná mind ezt, akkor sokkal erőteljesebb lenne az üzenet tartalma, hiszen a magyar nyelv az apa erősebb nyelve, a lánya számára nehézséget jelent, illetve az interjúztatókkal való közös platformot jelentené. Tehát a magyar mondat sokkal erőteljesebben hatna, így az apa egyből vissza tudná venni az autoriter

apa szerepét, aki nem tűri az ilyenfajta ellentmondást, ezzel eleget téve az arcvesztés veszélyének elkerülésének és a jelen interakcióban feltételezett hierarchiában az apa tekintély – az erő – szociopragmatikai funkciójának. A magyar jelölt ugyanakkor megsértene a lányával vállalt szolidaritást, a közös nyelvi kódot, az interjúztatókkal szemben kifejezett összetartozást. Az angol kódváltott választás tehát azt jelzi, hogy fontosabb a szolidaritás, mint az arcvesztés elkerülése és az autoritás kifejezése.

1. (Szolidaritás és Arc, Erő interakciója)

Jelöltek	Perspektíva	Hitelesség	Szolidaritás	Arc	Erő
a.⇒ Magyarról angolra: <i>“Everybody who is interested. Well, you never showed a whole lot of interest.”</i>				*	*
b. Magyar: Mindenki, aki érdeklődik. Hát, te sosem mutattál túl nagy érdeklődést.			*!		

Fenti példák és a táblázatok eredményeit összesítve, azt láttuk, hogy

Perspektíva □□ Szolidaritás (1. példa)

Hitelesség = Perspektíva □□ Szolidaritás (2. példa)

Szolidaritás □□ Arc, arculat = Erő (3. példa)

Fenti interaktív modellt az összes szociopragmatikai funkciót ellátó kódváltási aktusra alkalmazva, szociopragmatikai szűrők rangsora a röviden jellemzett közösség dimenziójában az alábbi:

{Hitelesség, Perspektíva} □□ {Szolidaritás} □□ {Homlokzat, Erő}

Az elméleti keret erősségei

Az Optimalitás keret egyik legnagyobb vívmánya a kódváltás funkcióinak átfogó összegyűjtése és csoportosítása. Egyesíti a szociokulturális és szövegelemző hagyományokat: a kódváltás jelentésteremtő funkcióit a beszélőközösség szociokulturális szövetébe ágyazva az egyes megnyilatkozásokat az adott interakció és a szereplők idioszinkratikus jegyeinek ismeretében vizsgálja.

Az elméleti keret egyik erősen vitatható pontja a nyelvi szűrők közötti hierarchia megállapítása. A nyelvi szűrők hierarchiáját a megfigyelt kódváltási aktusok ismeretében állítja fel, azonban az adatok megfigyelése során már feltételez egy hierarchiát. Emiatt a keret statikus, a kódváltás dinamikus jellegét kevésbé adja vissza.

Mivel a keret csak a szociopragmatikai funkciót betöltő vagy jelentéssel bíró kódváltási aktusokat vizsgálja, a csökkent nyelvi kompetenciájú, kevert nyelvi, a két nyelv interakciójából eredő kódváltásokat a vizsgálódás elméleti keretéből kizárja.

További lehetséges kutatás során érdemes lenne az Optimalitás által használt szűrők hierarchiáját megállapítani más nyelvpárokban, beszélőközösségekben, valamint a nyelvi kompetencia indikálta kódváltásokra is kiterjeszteni az elméleti keret határait.

Új megközelítési módok

A kódváltás jelentésének megértésére irányuló különböző irányzatok között megjelent és erősödni látszik az igény a két fő megközelítési mód egymáshoz közelítésére, a kódváltás működésének holisztikus megértése céljából. Ennek az egyik legmarkánsabb képviselője Wei (2005), aki leginkább szorgalmazza a kódváltás elemzésére használt – szociokulturális és konverzáció elemzéses hagyományokat követő – módszerek egységesítését és egy úgynevezett kettős megközelítési mód kidolgozását. Tetten is érhető egyfajta közeledés a két irányzat képviselői között.

Az etnopragsmatikai (Goddard) kutatások térnyerésével párhuzamosan a kódváltás kutatási területén egyre inkább megnő egy átfogó, univerzális – az adott beszédközösség etnokulturális sajátosságait figyelembe vevő – alulról felfelé építkező megközelítési mód kidolgozásának az igénye. Az etnopragsmatikai kutatások térnyerése a nyelvi választások jelentésének inkább a szociokulturális hagyományokat követő esszencialista, etnológiailag meghatározott értelmezése kedvez.

Wierzbicka (1994, 2006) kulturális forgatókönyv elmélete szerint az egyes kultúráknak eltérő kulturális forgatókönyvük van és a minket körülvevő valóság egyes koncepciói hiányozhatnak egyes forgatókönyvekből (reáliák). Mivel a két- vagy többnyelvűeknek több nyelvi és kulturális valósághoz van hozzáférésük, a kódváltás az egyes

kulturális koncepcionális rések vagy hiányosságok betöltését célozza meg. Pavlenko (2005) szerint az eltérő kultúrák eltérő érzelmi foratókönyvekkel is rendelkeznek, tehát a két- vagy többnyelvűek akár érzéseik megfelelő kifejezése érdekében is kódot, vagyis érzelmi foratókönyvet váltanak.

A másik irányzat inkább a társadalomtudományokban alkalmazott konstruktivista, fenomenológiai metodológiát követi. Gafaranga (2005), a „nyelv-tükrozi-a-társadalmat” irányzat éles bírálója azt állítja, hogy a nyelv és a társadalom közötti interakció ennél sokkal összetettebb és kizárólag a beszédaktus értelmező elemzésén keresztül érthető meg, egy demitologizált perspektívából. Szerinte a nyelv a saját társadalmi valóságának teremtő eszköze, tehát minden nyelvi választás, beleértve a kódváltást is, a társadalmi valóság (újra)teremtésének eszközeként vizsgálendő. Az egyének saját maguk kategorizálása, azonosítása során újratertik a valóságot és a valóságukat, a kódváltás tehát kategorizáló eszköz, melynek segítségével az egyén megteremti identitását, szerepét vagy álláspontját. A kódváltás, mint identitás-teremtő nyelvi eszköz több teoretikusnál is megjelenik (Rampton 1998; Antaki, Charles, and Widicombe 1998; Torras and Gafaranga 2002; Auer 2005; Chen 2005).

A szakirodalomban a kódváltás helyett egy új terminus technikust vezetett be Wei, a „translanguaging”, vagyis a „transz nyelviséget”, amely magában foglal minden, a „többnyelvű beszélő által alkalmazott nyelvi teljesítményt, legyen az egyes nyelvi struktúrák kombinálása, a nyelvi rendszerek közötti váltás, információcsere, értékek, identitások és kapcsolatok megjelenítése” (Wei 2011:1222). Az így létrejött transznyelvi térben a kreativitás és a kritika jelenik meg alapvető koncepcióként.

A kreatív beszélő választ a nyelvhasználatot övező normák és szabályok követése és megszegése között. A kreativitás tehát a határok tágítását és átlépését jelenti a régi és új, a hagyományos és az eredeti, az elfogadott és a kihívás között. A kritikusság a beszélő azon

képességére utal, amely lehetővé teszi a kulturális, társadalmi, nyelvészeti bizonyítékok közötti szisztematikus és hozzáértő tájékozódását, illetve a készen kapott bölcsességek megkérdőjelezését.

Új irányzat a kódváltás kutatás területén az előre megírt forgatókönyvekben, szövegekben előforduló kódváltás, mint például Wei (2005) rádiós műsorokra irányuló kutatása, popdalok szövegeinek az elemzése (Chan 2004). Az érdeklődés középpontjában egyre inkább az identitás, nyelvi szerepek és nyelvi választás között megfigyelhető kapcsolat áll. A kódváltás leginkább a reflexió, a kortárs nyelvi repertoárokra vonatkozó metapragmatikai kommentár szerepét tölti be.

Felhasznált irodalom:

- Antaki, Ch. & Widdicombe, S. (1998). Identity as an achievement. In: Antaki, Ch. & Widdicombe, S. (eds.) *Identities in Talk*, 1-14. London: Sage Publications.
- Auer, P. (1984). *Bilingual Conversation*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing company.
- Auer, P. (1998). Introduction. Bilingual conversation revisited. In: Auer, P. (ed.) *Code-switching in Conversation*, 1-24. London and New York: Routledge
- Auer, P. (2005). A postscript: Code-switching and social identity, *Journal of Pragmatics*, 37: 403-410.
- Backus, A. (2001). The role of semantic specificity in insertional code-switching: Evidence from Dutch-Turkish. In: Jacobson, R. (ed.), *Code-switching worldwide*, 125-154. Berlin: Mouton.
- Bartha, Cs. (1999). *A Kényelvűség alapkérdései*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Bhatt, R. & Bolonyai, Á. (2011). Code-switching and optimal grammar of bilingual language use. In: *Bilingualism: Language and Cognition*, Vol. 14, Issue 4: 522–546.
- Callahan, L. (2004). *Spanish/English Code-switching in a Written Corpus*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Chan, B. (2004). Beyond “contextualization”: code-switching as a textualization cue. *Journal of Language and Social Psychology*, 23 (7): 7-27.
- Chen, K.H.Y. (2005). The social distinctiveness of two code-mixing styles in Hong Kong. In: Cohen, James; McAlister, Kara T; Rolstad, Kellie and Maccode-switchingwan, Jeff (eds.) ISB4: *Proceedings of the 4th*
- Fishman, J. (1966). *Hungarian Language Maintenance in the US*. Bloomington: Indiana University.
- Gafaranga, J. (2005). Demythologizing language alternation studies: conversational structure vs. social structure in bilingual interaction, *Journal of Pragmatics*, 37: 281-300
- Gal, S. (1979). *Language Shift. Social Determinants of Linguistic Change in Bilingual Austria*. New York: Academic Press.
- Gal, S. (1988). The political economy of code choice. In: Heller, M. (ed.) *Code-switching. Anthropological and Sociolinguistic perspectives*, 245-264. Berlin, New York, Amsterdam: Mouton de Gruyter.
- Goddard, C. (ed.) (2006). Ethnopragmatics: a new paradigm, In: Goddard C. (ed.) *Ethnopragmatics: Understanding Discourse in Cultural Context*, 1-30. Berlin, New York: Mouton de Gruyter
- Gumperz, J.J. (1982). *Discourse Strategies*. Cambridge & New York: Cambridge University Press.
- Halmari, H. & Smith, W. (1994). Code-switching and register shift: Evidence from Finnish-English child bilingual conversation. *Journal of Pragmatics*, 21: 427-445.
- Kovács, T. (2012) How optimality theory works for bilingual grammar”. *Americana*, Vol. VII., Language Contact Special Issue

- McClure, E. & McClure, M. (1988). Macro- and micro-sociolinguistic dimensions of code-switching. In: Heller, M(ed.) *Code-switching. Anthropological and sociolinguistic perspectives*, 25-51. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Meeuwis, M. & Blommaert, J. (1998). A monolectal view of code-switching. Layered code-switching among Zairians in Belgium. In: Auer, P. (ed.) *Code-switching in Conversation. Language Interaction and Identity*, 76-98. London, New York: Routledge.
- Montes-Alcala, C. (2001). Written code-switching: powerful bilingual images. In: Jacobson (ed.). *Code-switching Worldwide II. Trends in Linguistics. Studies and Monographs 126.*, 193-219. Berlin, New York: Mouton de Gruyter.
- Myers-Scotton, C. (1983). The negotiation of identities in conversation: A theory of markedness and code choice, *International Journal of the Sociology of Language* 44: 115-36
- Myers-Scotton, C. (1988). Code-switching as indexical of social negotiations. In: Heller, M. (ed.) *Code-switching. Anthropological and Sociolinguistic Perspectives*, 151-186. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Myers-Scotton, C. (1993a [1997]). *Duelling Languages: Grammatical Structures in Code-switching*. New York: Oxford University Press.
- Myers-Scotton, C. (1993b). *Social Motivations for Code-switching: Evidence from Africa*, Oxford: Clarendon Press.
- Myers-Scotton, C. (1998). A theoretical introduction to the Markedness Model. In: Myers-Scotton, C. (ed.), *Codes and Consequences: Choosing Linguistic Varieties*, 18-38. New York: Oxford University Press.
- Myers-Scotton, C. & Bolonyai, Á. (2001). Calculating speakers: code-switching in a rational choice model, *Language in Society*, 30 (1): 1-28.
- Pandey, A. (1995). The pragmatics of code alternation in Nigerian English, *Studies in the Linguistic Sciences*. 25 (1): 75-117.
- Papp Z., A. (szerk.)(2008). *Beszédből világ: elemzések, adatok amerikai-magyarokról*. MTA ENKI, Budapest.
- Prince, A. & Smolensky, P. (2004). *Optimality Theory: Constraint Interaction in Generative Grammar*. Massachusetts, USA: Blackwell.
- Rampton, B. (1998). Language crossing and the redefinition of reality, In: Auer, P. (ed.) *Code-switching in Conversation. Language Interaction and Identity*, 290-317. London, New York: Routledge.
- Stroud, Ch. (1992). The problem of intention and meaning in code-switching, *Text*, 12: 127-155.
- Stroud, Ch. (1998). Perspectives on cultural variability of discourse and some implications for code-switching. In: Auer, P. (ed.) *Code-switching in Conversation. Language Interaction and Identity*, 321–348. London, New York: Routledge.
- Torras, M-C. & Gafaranga, J. (2002). Social identities and language alternation in non-formal institutional bilingual talk: Trilingual encounters in Barcelona, *Language in Society*, 31: 527-548.
- Wei, L. (1995). Code-switching, preference marking and politeness in bilingual cross-generational talk: Examples from a Chinese community in Britain, *Journal of Multilingual and Multicultural Development* 16: 197-214.

- Wei, L. (1998). The `why` and `how` questions in the analysis of conversational code-switching. In: Auer, P. (ed.) *Code-switching in Conversation*, 156-176. London and New York: Routledge
- Wei, L. (2005). "How can you tell?" Towards a common sense explanation of conversational code-switching, *Journal of Pragmatics*, 37: 375-389.
- Wei, L. (2011). Moment Analysis and translanguaging space: Discursive construction of identities by multilingual Chinese youth in Britain, *Journal of Pragmatics*, 43: 1222-1235.
- Wierzbicka, A. (1994). Emotion, language and `cultural scripts`. In: Sh. Kitayama and H.R. Markus (eds.) *Emotion and Culture: Empirical Studies of Mutual Influence*, 130-198. Washington: American Psychological Association.
- Wierzbicka, A. (2006). *English: Meaning and Culture*. Oxford: Oxford University Press.
- Woolard, K.A. (1988). Code-switching and comedy in Catalonia. In: Heller, M. (ed.) *Code-switching. Anthropological and Sociolinguistic Perspectives*, 53-76. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Woolard, K.A. (1989). *Double talk, Bilingualism and the Politics of Ethnicity in Catalonia*. Stanford: Stanford University Press.